



ЕТНОГРАФСКИ
ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

Етнографског
института
САНУ

LXVI(1)

Београд 2018.

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXVI (1)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXVI (1)

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LXVI

No. 1

Chief Editor:

Dragana Radojičić, PhD (Institute of Ethnography SASA)

Editor:

Srđan Radović, PhD (Institute of Ethnography SASA)

International editorial board:

Milica Bakić-Hayden, PhD (University of Pittsburgh), Ana Dragojlović, PhD (University of Melbourne), prof. Peter Finke, PhD (University of Zurich), prof. Karl Kaser, PhD (Karl-Franzens University, Graz), Gabriela Kilianova, PhD (Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava), prof. Kjell Magnusson, PhD (University of Uppsala), prof. Marina Martynova, PhD (Institute of Ethnology and Anthropology Russian Academy of Sciences, Moscow), Ivanka Petrova, PhD (IEFEM – Bulgarian Academy of Sciences, Sofia), Tatiana Podolinska, PhD (Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava), Jana Pospišilova, PhD (Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences, Brno), Ines Prica, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Ingrid Slavec Gradišnik, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana).

Editorial board:

Gordana Blagojević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Ivan Đorđević, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ildiko Erdei, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade), prof. Ljiljana Gavrilović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Jelena Jovanović, PhD (Institute of Musicology SASA, Belgrade), Aleksandra Pavićević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Lada Stevanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), academician Gojko Subotić, PhD (Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade).

Advisory board:

Prof. Jelena Đorđević, PhD (Faculty of Political Sciences, Belgrade), prof. Maja Godina Golija, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana), Renata Jambrešić Kirin, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Miroslava Lukić Krstanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Mladena Prelić, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ljupčo Risteski, PhD (Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Skopje), prof. Lidija Vujačić, PhD (Faculty of Philosophy, Nikšić), prof. Bojan Žikić, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade).

Secretary:

Marija Đokić (Institute of Ethnography SASA)

BELGRADE 2018

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXVI

свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)

Уредник:

Др Срђан Радовић (Етнографски институт САНУ)

Међународни уређивачки одбор:

Др Милица Бакић-Хејден (Универзитет у Питсбургу), др Ана Драгојловић (Универзитет у Мелбурну), проф. др Петер Финке (Универзитет у Цириху), проф. др Карл Казер (Karl-Franzens Universität, Грац), др Габриела Килианова (Етнолошки институт САВ, Братислава), проф. др Шел Магнусон (Универзитет у Упсали), проф. др Марина Мартинова (Институт етнологије и антропологије РАН, Москва), др Иванка Петрова (ИЕФЕМ – БАН, Софија), др Татиана Подолинска (Етнолошки институт САВ, Братислава), др Јана Поспишилова (Етнолошки институт АН ЧР, Брно), др Инес Прица (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Ингрид Славец Градишник (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана).

Уређивачки одбор:

Др Гордана Благојевић (Етнографски институт САНУ), др Иван Ђорђевић (Етнографски институт САНУ), проф. др Илдико Ердеи (Филозофски факултет у Београду), проф. др Љиљана Гавриловић (Етнографски институт САНУ), др Јелена Јовановић (Музиколошки институт САНУ, Београд), др Александра Павићевић (Етнографски институт САНУ), др Лада Стевановић (Етнографски институт САНУ), академик Гојко Суботић (Српска академија наука и уметности, Београд).

Издавачки савет:

Проф. др Јелена Ђорђевић (Факултет политичких наука, Београд), проф. др Маја Година Голија (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана), др Рената Јамбрешић Кирић (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Мирослава Лукић Крстановић (Етнографски институт САНУ), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ), проф. др Љупчо Ристески (Природно-математички факултет, Скопље), проф. др Лидија Вујачић (Филозофски факултет у Никшићу), проф. др Бојан Жикић (Филозофски факултет у Београду).

Секретар уредништва:

Марија Ђокић (Етнографски институт САНУ)

БЕОГРАД 2018.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Мрежна страница часописа: www.ei.sanu.ac.rs

Publisher:
INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Knez Mihailova 36/IV, Belgrade, phone: 011–2636–804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Journal's web page: www.ei.sanu.ac.rs

Лектор:
Ивана Башић

Превод:
аутори текстова

Дизајн корица:
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
300 примерака

Примљено на X. седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној X 2018. године
на основу реферата академика Димитрија Стефановића.

Accepted for publication at the X meeting of the Department of Social Sciences SASA
on X 2018, based on the report of academician Dimitrije Stefanovic.

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Printing of the journal was funded by the Ministry of Education, Science and Technological
Development of the Republic of Serbia

Гласник Етнографског института САНУ излази три пута годишње и доступан је и индексиран у
базама: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the
Humanities), SCIndeks (Српски цитатни индекс), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk
samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central
and Eastern European Library).

The Bulletin of the Institute of Ethnography SASA is issued three times a year and can
be accessed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference
Index for the Humanities), SCIndeks (Srpski citatni indeks), Ulrich's Periodicals Directory, NSD
(Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service),
CEEOL (Central and Eastern European Library).

Садржај
Summary

I
Научни радови
Scientific Papers

Тема броја –

Историјске ретроспективе етнологије и антропологије
(ур. Мирјана Павловић)

Topic of the Issue –

Historical Retrospectives of Ethnology and Anthropology
(ed. Mirjana Pavlović)

- Мирјана Павловић, *Ретроспективе српске етнологије* 7-9
Mirjana Pavlović, *Retrospectives of Serbian Ethnology*
- Мирослава Лукић Крстановић, *Научне политике и истраживачки ентитети у историјској ауторефлексији: Етнографски институт САНУ* 11-32
Miroslava Lukić Krstanović, *Scientific Policies and Research Entities in Historical Self-Reflection: Institute of Ethnography SASA*
- Младена Прелић, *Војислав Радовановић као етнолог* 33-52
Mladena Prelić, *Vojislav Radovanović as an Ethnologist*
- Милош Рашић, *Оливера Младеновић и народне игре у контексту српске етнологије* 53-72
Miloš Rašić, *Olivera Mladenović and Folk Dances in the Context of Serbian Ethnology*
- Катарина М. Митровић, *Сребрица Кнежевић: оквир научног и наставног бављења етнологијом и антропологијом* 73-88
Katarina M. Mitrović, *Srebrica Knežević: Academic and Pedagogical Framework in Ethnology and Anthropology*
- Мирослав Валка, Јана Поспишилова, *Антропозеографски метод и његово место у развоју чешке/чехословачке етнологије* 89-100
Miroslav Válka, Jana Pospíšilová, *The Anthropogeographic Method and Its Place in the Development of Czech/Czechoslovak Ethnology*
- Зоранчо Малинов, *Утицај српске етнолошке научне мисли на развој македонске етнологије* 101-116
Zorančo Malinov, *The Influence of Serbian Ethnological Scientific Thought on the Development of Macedonian Ethnology*

Varia

- Драгана Амедоски, *Османска жена на Централном Балкану између стереотипа и стварности (16-18. век)* 119-137
- Dragana Amedoski, *Ottoman Woman in the Central Balkans: Between Stereotypes and Reality (16th-18th Century)*
- Милан Ранђеловић, *Захиде Баџи: један пример суфијске мистике из османског Ниша* 139-154
- Milan Randelović, *Zahide Bacı: An Example of Sufi Mysticism from Ottoman Niš*
- Ивана Башић, Александар Узелац, *Базилиск (змија-петао) и његова симболика у општем и јужнословенском контексту* 155-176
- Ivana Bašić, Aleksandar Uzelac, *Basilisk (Cockatrice) and its Symbolism in the General and South Slavic Context*
- Момир Самарџић, Миливој Бешлин, *Развој сточарске привреде на српском селу у 19. веку* 177-192
- Momir Samardžić, Milivoj Bešlin, *Development of Pastoral Economy in the 19th Century Serbian Village*
- Милина Ивановић Баришић, *Београдска околина: етнолошко-антрополошка истраживања* 193-205
- Milina Ivanović Barišić, *The Environs of Belgrade: Ethnological and Anthropological Research*
- Stojanche Kostov, *Dance Tradition of the Macedonian Diaspora in Serbia (Following the Research of Ethnochoreologist Mihailo Dimovski in Glogonj and Jabuka)* 207-216
- Стојанче Костов, *Плесна традиција македонске дијаспоре у Србији (по примерима истраживања етнокореолога Михаила Димовског у Глогоњу и Јабуци)*

II

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

- Ђурђина Шијаковић, *Ретроспективе и перспективе етнологије и антропологије* 217-221
- Бојана Богдановић, *Мали лексикони српске културе – Етнологија и антропологија* 221-223
- Никола Крстовић, *Сећање на сећања* 223-225
- Sonja Žakula, Jadranka Đorđević Crnobrnja, *Art Practices and Urban* 226-227

*Promenades: Belgrade's Knez Mihailova Street vs. Dionysius
the Areopagite Promenade in Athens*

Нина Аксић, *Истраживања Новог Пазара и околине – некадашњи
и савремени изазови* 228-234

Тема броја:

**Историјске ретроспективе етнологије и
антропологије**

(ур. Мирјана Павловић)

Topic of the Issue:

**Historical Retrospectives of Ethnology and
Anthropology**

(ed. Mirjana Pavlović)

Мирослава Лукић Крстановић

Етнографски институт САНУ, Београд
miroslava.lukic@ei.sanu.ac.rs

Научне политике и истраживачки ентитети у историјској ауторефлексији: Етнографски институт САНУ¹

Разматрање научне институције и њених протагониста кроз време подразумева и нивое (само)преиспитивања – ретроспекцију, интроспекцију и екстропспекцију, што у многоме указује на превирања, слојевитости, контрадикторности или противуречности научних темпоралних стратегија. У овом раду тумачим процесе успостављања нормативних стратегија, институционалних политика, конструкција колективитета и индивидуалних тежњи на примеру Етнографског института САНУ од 1947. године до данас. Историјска ауторефлексијивност обухвата пет начина обликовања и сучељавања научних субјективитета и објективитета: 1. Рутинизација смислених поредака и клизајућа индивидуална инвентивност; 2. Ефикасна учинковитост институционалног поретка и ефектност у постизању научничких циљева; 3. Детерминисан поредак и индивидуална агилност у зони предузимљивог и спретног активизма; 4. Конзистентност научног поретка и стална динамичност у зонама јавне видљивости; 5. Проверљивост у складу са институционалним стандардима и координирани рад на нивоу колегијалности.

Кључне речи: научне политике, истраживачки ентитети, историја, колективитети, индивидуализам

Scientific Policies and Research Entities in Historical Self-Reflection: Institute of Ethnography SASA

Analyzing a scientific institution and its protagonists in diachronic perspective also entails different levels of (self)assessment – retrospection, introspection, and extrospection, which also points out to turmoils, stratifications, and contradictions of scientific temporal strategies. In this paper I am interpreting processes of the establishment of normative strategies, institutional politics, construction of collectivities, and individual aspirations at the Institute of Ethnography SASA from 1947 until present. Historical self-reflection encompasses five options through which scientific subjectivities and objectivities were formed and confronted: 1. Routinization of meaningful systems and sliding individual

¹ Овај рад је настао на основу истраживања које је суфинансирано из пројекта Министарства просвете и науке Републике Србије: *Културно наслеђе и идентитет* (177026).

inventiveness; 2. Efficiency of the institutional order and distinctiveness in reaching scientific goals; 3. Determined order and individual agility in the zone of enterprising and skillful activism; 4. Consistency of scientific order and constant dynamics in the zones of public visibility; 5. Verifiability in accordance with institutional standards and coordinated work at the collegial level.

Key words: scientific policies, research entities, history, collectivities, individualism

Историзација научне институције често тежи рутинском путу манифестних означитеља научне прошлости – ауторитета, личности, праваца, дела, као неприкосновених артефаката. За репрезентативне потребе, посебно јубиларних говора, пригодних уводних речи и подобних извештаја, производи се унифицирана слика и клише загарантованог институционалног холизма, утемељеног на константама научне прошлости. Хроничарима одговара стабилизација појава у успостављању хронолошког поретка, а аналитичарима дестабилизација појава посредством проблемских пукотина². Данас аналитичке студије о историји етнологске науке и етнологским институцијама представљају критичку интерпретацију у правцу конфронтације науке, друштва и политике. Расправе и прикази последњих десет година преокрећу се у правцу расветљавања поремећаја реда и, што да не, ауторефлексије властитог зумирања ка отварањима проблема и подстицању дискусија³. Разматрање научне институције и њених протагониста кроз време подразумева и нивое (само)преиспитивања – ретроспекцију, интроспекцију и екстропспекцију, што указује на превирања, слојевитости, контрадикторности или противуречности научних темпоралних токова. Нема заокружене слике, ни чисте форме, ни позитивне прегледности, већ сумњи и суочавања са демаскираним и демистификованим прошлостима (колико се хоће и може). Проникнути у документационе ресурсе значи и драматизовати процесе истраживања, улоге и статусе њихових протагониста, интересовања, интересе – што чини живот или свакодневицу у оквирима радне институције или изван ње. У овом раду тумачим процесе успостављања нормативних стратегија, институционалних политика, конструкција колективитета и индивидуалних тежњи на примеру Етнографског института САНУ од 1947. године до данас. За сада видим три проблемска оријентира: 1. конституисање

² У ранијим текстовима одредила сам историјску периодизацију Етнографског института САНУ: (антропогеографизација, етнологизација, антропологизација) да бих отворила одређене проблеме (Lukić Krstanović 2012). Овде сам, разматрајући проблеме, успоставила историјску рефлексију.

³ Иако се бележи кумулативност радова и монографија на тему историје етнологске науке у време социјализма и постсоцијализма, за овај рад издвајам следеће зборнике радова: Етнологија и антропологија: стање и перспективе (Radojičić 2005); Studying Peoples in the People's Democracies II Socialist Era Anthropology in South-East Europe 2008; научни скуп Етнологско - антрополошког друштва Србије „Држава, наука, култура“, 2009; научни скуп „Ретроспективе и перспективе етнологије и антропологије“ Етнографски институт САНУ 2017. и др.

институционалног поретка помоћу фиксирајућих структура управљања, хијерархије и нормативних деловања 2. конструкти колективитета и персоналитета у зонама радног етоса; 3. конфронтације између мотивационе аутономије и диспозитивних распореда онога што треба, што се мора, што се хоће на нивоу научне службе, професије и интелектуалне покретљивости. Кључно питање јесте како се научнички субјекат и објекат усаглашава и чему води та поларизација? За то је потребно епистемолошко оруђе за рад, контекстуални детектор и симболичка анатомија⁴. Институтску и научноистраживачку темпоралност поставила сам као извођење улога и етнографски текст, на основу анализе документационог фундуса⁵.

Под истраживачким ентитетом подразумевам научника/научницу, не само као стратешки маркиране формате у производњи рада, него и њихово интелектуално самоопредељење и ангажмане који успостављају одређене мотивационе форме. Контекстуализација даје друштвени, политички и социјални оквир у коме су се остваривали актери етнологије као преносни репрезент – хабитус⁶, али превасходно као људи који су живели и стварали своје радне *светове*.

Нормативне политике и позиционирање истраживачких ентитета

Прва и основна оцена Етнографског института Српске академије наука и уметности јесте његов амбивалентан карактер „између старог и новог“ (Прелић 2008, 11). Етнографски институт САНУ је од самог почетка у нормативно - административном, финансијском, кадровском и научно - садржинском погледу легитимна установа под патронатом Српске академије наука и уметности и државне администрације. Оба конституента успостављали су својеврсне ауторитете, хијерархије, супремације и надзоре на нивоу власништва над науком /научницима. Нормативизација Етнографског института потврђује и указује на доследност и легитимитет институције.

⁴ Мој истраживачки задатак овог пута јесте увид у институтску документацију и све доступне писане материјале, укључујући и усмене наративе.

⁵ И док је архивска грађа дуги низ година чамила у плакарима, показало се да је њено деактивирање покренуло динамизам, који је артефакте поставио на ниво наративизације. Јер, увид у архивски материјал постаје интерактивни окидач за перформативне репрезентације и интроспекције. У време мојих истраживања, сарадници Института припремали су изложбу под инспиративним називом „Сећање на сећање, 70 година Етнографског института САНУ“, користећи фото и архивску документацију. Из разноврсних рецепција проистекле су наративне интроспекције и реверзибилне меморије.

⁶ Теорију хабитуса Пјера Бурдијеа (Pierre Bourdieu) овде узимам за окосницу или инспирацију онога што он издваја као друштвена поља деловања, социјални капитал и праксе, онако како га виде актери у конструисању пожељног, императивног и еманципаторског понашања и деловања. Моја анализа је стога усмерена и на доминантне маркере односа, као што су однос моћи, доминације и субординације (Bourdieu 1987, 262–265).

Међутим, институтске стварности биле су променљиве под утицајем друштвених, политичких и економских околности, постајући комуникациони катализатори и распршивачи колективних груписања, индивидуалних избора и афинитета.

Етнографски институт је основан 1947. године у време консолидовања југословенске комунистичке државе⁷. Биле су то године када су обрачун са предратним „буржоаским и националним наслеђем“ и регенерација научног кадра и интелигенције постали важан „партијски задатак за бољитак комунистичке државе“⁸. С друге стране, Српска академија наука и уметности, из које су изникли институти, остала је доследна принципима наслеђа као браника за националну *ствар*. Ту започиње идеолошка мимикрија скривања и присаједињења *национално, југословенско и социјалистичко*, са преовлађујућим парадигмама као начина опстанка *истог*⁹. У свечаним говорима, Академија наука се проглашава новим предузећем са двадесет института¹⁰, који делују у правцу стваралачког напретка за изградњу „наше нове државе“ (Белић 1947, 382). Оснивање Етнографског института је у Академијином пољу интереса било наставак *наслеђа* које се заснивало на реномираном раду Етнографског одбора, основаног 1898. године, и издавања *Српског етнографског зборника* (СЕЗб-а), али се истовремено конституше и као државотворна јединица за унапређење науке. У таквој констелацији интересних снага, на иницијативу саветовања научних радника Академије наука (председника Академије, Комитета за научне установе, Универзитета и велике Школе Народне Републике Србије, министра науке), покренут је поступак о оснивању Етнографског института (Godišnjak SAN LIV 1947, 117, 119). Укалупљен у националну парадигму Академије наука, подржан од стране универзитетских програма, ова институција је од самог почетка показала двоструку остваривост у одрживости нације и подрживости државе. Шта је овде спорно? Врло брзо у актима Института губи се институција

⁷ У складу са тадашњом државно - партијском стратегијом развоја и усмеравања научне политике, поред Етнографског института САНУ, оснивају су сродне институције у Словенији и Хрватској: Комисија за (словенско) народописје, од 1951. Институт у оквиру САЗУ (видети Slavec Gradišnik 2008, 72), а 1948. године оснива се Институт за народну умјетност у Загребу (видети: Rihtman Auguštín i Muraj 1998, 103–124).

⁸ У току првог петогодишња (закључци са VI Конгреса КПЈ) постављени су принципи и задаци Партије у области просвете, културе и науке, међу којима су најважнији подизање научног нивоа наставе, развитак демократизма, повезивање школе и научног рада са стварношћу и привредом земље (Преглед Историје Савеза Комуниста Југославије 1963, 545–546).

⁹ У Програму и Статуту КПЈ наглашава се проширење и унапређење националних академија наука и научних установа и организација савезне академије наука (Статут КПЈ, 1948, 52).

¹⁰ То показује и оснивање института САНУ, поред осталих: Етнографски институт (1947), Географски институт „Јован Цвијић“ (1947), Историјски институт (1947), Институт за српски језик (1947), Византолошки институт (1948), Музиколошки институт (1948). Ови институти су постали централне научноистраживачке установе хуманистичких и историјских наука.

Универзитета, а Академија и Министарство науке (раније комитети, секретаријати, заводи за науку) преузимају улогу татора и супервизора с овлашћењима надзора и контроле. Институт постаје научна установа са препознатљивим старим научноистраживачким начелима и новим нормативним управљачким захтевима и обавезама. У Статуту Института из 1947. године стоји: „Задатак се састоји да се организује систематско и планско проучавање насеља и порекла становништва, народног живота, обичаја и веровања, као и фолклора у нашој земљи и код наших народа, у првом реду на територији Н. Р. Србије, а затим и у осталим областима српског становништва.“ (Архива ЕИ бр. 14, 1947; *Godišnjak SAN* 1947, 511–512). Одреднице Статута постају кодекс свих потоњих програма наредних деценија, остајући доследни принципима сакупљања грађе и систематског проучавања¹¹, као својеврсне националне резерве, и новонасталим наруцбинама за потребе државних програма¹². Проучавање народне културе и фолклора су се добро уклапали у комунистичке доктрине народних маса, а „наш народ“ и „наша земља“ постављени су под метафоричко окриље чувара двосмисленог „нашег колективитета“ (в. Зећевић 1952, 579; Radovanović 1952, XV; Угошевић 1973, 7)¹³. Балансирајући у опцијама „наш народ“ на релацији српског и југословенског, романтичарског и комунистичког популизма, институтска политика је успевала да калкулише са својим пропозицијама и осигура статус научне дисциплине на нивоу захтева државних и Академијиних програма. Предратни и послератни етнологи, имајући у виду постављене задатке, осигурали су своје позиције држећи се постојане симболичке опције *нашег* између српског и југословенског надзнака. Узорна етнологија/етнологи били су посебни чиниоци континуитета институтске политике, која је на тај начин осигурала статус националне науке и научника и подобних југословенских држављана¹⁴. У Извештају који је достављен Комисији научноистраживачког рада Извршног већа НР Србије 1956. године, поред осталог, написано: „национално по форми, социјалистички по

¹¹ На основу првог извештаја о раду Етнографског института стоји коментар у Годишњаку Академије да је „Циљ Института добро постављен, да су сарадници настављали своје раније радове, али да је углавном рађено сакупљачки.“ (Годишњак САН, 1947, 327, 328).

¹² Парадоксално, али одговарајуће за фиксирајући нормативни систем јесте део у *Извештају* Института из 1991. године: „Систематско и поступно проучавање укупне народне културе, живота и обичаја, етничких процеса и етнолошких појава на тлу Србије и других етноса у времену и простору.“ (Извештаји о раду Института 1971–1993, Архив, 147). Статутарна начела су углавном остала на националним позицијама, па је и на сајту Института записано: „Етнографски институт Српске академије наука и уметности је централна национална научноистраживачка установа која се бави систематским етнолошко - антрополошким проучавањем становништва Србије, као и културе српског народа у земљи и расејању.“ (www.etno-institut.co.rs).

¹³ Да се ради о самовољном преуређивању делова Статута у оквиру јубиларних интерпретација рада Института показују накнадни додаци – поред постојећег термина, „српско“, убацује се термин „наших народа ван Југославије“ (Урошевић 1973, 7).

¹⁴ Један од сирвивала потекао из извештаја о истраживањима првих година: извештаји су се завршавали паролом *Смрт фашизма, слобода народу*. Временом је ова парола нестала..

садржини“ (Arhiv EI SANU 59, 1956). Међутим, може се констатовати да у програмско - садржајном смислу етнологија Института није носила „терет обавезе“ да испуњава истраживачке задатке по марксистичким принципима и по совјетском моделу (Prošić – Dvornić 2003, 387), пре би се рекло да је марксистичко етикетирање било параван за доследан и ничим непромењен редослед истраживања традицијских појава, које су се заснивале на смерницама њених оснивача. Истовремено, од самог почетка па до данас, научно - етнолошка стратегија је у разним пројекатским елаборатима морала да одговара на утилитарна потраживања, задовољавајући одржавање власти засновано на принципима „општег државног добра“. У прегледу рада Института је, поред осталог, наведено: „проучавање утицаја убрзане индустријализације и урбанизације које мењају навике наших људи и проучавања које људи са тим својим навикама и схватањима врше на процесе индустријализације и урбанизације и уопште на мењање друштвеног лика наше земље“. Па се иде и даље: „проучавање назадних навика и обичаја у народном животу који успоравају његов развој (...) (Дробњаковић 1958, 2). Однос између програмског и организационог модуса био је компатибилан са одабиром сарадника којима су одређиване теме рада (посебно спољним сарадницима, асистентима и истраживачима приправницима), док су руководиоци, сходно својим интересовањима, усклађеним са захтевима *одозго*, могли да нивелишу изборе и задатке. У складу с тим, Етнографски институт је од оснивања имао антропогеографско, етнолошко и фолклорно одељење. У оквиру Антропогеографског одељења основан је 1950. године Одсек за народну архитектуру, а 1953. године – Одсек за социологију насеља. Да би се задовољио формални поредак у функционисању таксономских јединица, као што су одељења, било је довољно да носилац буде један научни сарадник и тиме покрије одређену секцију. У нормативном смислу, успоставља се кохерентан систем односно поредак на релацији антропогеографија – етнографија – етнологија – етнолог – етнолошко, који се, све до осамдесетих година двадесетог века, држао зацртаних парадигми: порекло становништва и насеља, народна култура и народни живот, село, фолклор, остаци, промене, обичаји, веровања, етногенеза, миграције, наслеђа¹⁵. Називи и садржаји тема прилагођавали су се актуелној политици, односно наслеђима Академијине националне политике¹⁶.

Првих неколико година Институт је био грађен на формалним јединицама управљања и рада, а не на броју и саставу људи којих је, као

¹⁵ Табела и мапирање истраживања од 1947. до данас коју сам израдила, дају ту слику. Испуњава се разноврсност тема које су се уклапале у поручене задатке и очекиване резултате, а што је проистицало из беспоговорног одабира (период 1948–1960).

¹⁶ У оквиру петогодишња 1961–1965. нашли су се и овакви наслови: *Планско колективна етнолошка (монографска) проучавања развитка и карактеристика нашег народног живота; Проучавање етнолошких промена и народног стваралаштва под условима социјалистичког преображаја*. Управо иза ових тематских номинала остала су проучавања традицијске културе у оквиру парадигме „промене“. Често коришћење појмова традиција и промене осигуравали су дистинктивни безвремени простор.

сталних сарадника, било мало¹⁷. Био је то густ промет пролазних сарадника (хонорараца), који су покривали институтске „беле површине“¹⁸. Временом, хонорараца је било све мање, а стални сарадници Института постају главни и једини носиоци истраживачке производње. У послератном периоду етнолошки кадар се тек формирао у оквиру факултетског образовања, а они најуспешнији били су укључивани као асистенти – истраживачки „подмладак“ – у рад Института. У периоду социјализма, долазак етнолога у Етнографски институт САНУ, након завршених студија или из других институција, био је привилегија високо котираног стручњака, загарантованог статуса и сигурног посла¹⁹. Институт је дуги низ година био на граници функционисања као научна јединица, највише због мањка доктора наука и сарадника са највишим научним звањима, али и због политике Академије наука, која је институте третирао као самосталне научне јединице под својим туторством. То је у одређеним периодима стварало правне и административне проблеме регулисања статуса Института²⁰. Очигледно је да су научни институти (било Академијини или самостални) имали перманентно проблем функционалног доказивања у међупростору едукативног и истраживачког статуса и деловања.

Промена курса спољне политике Југославије према Западу и увођење патента радничког самоуправљања²¹, означен као нови облик државне политике, одразили су се и на академско - научни профил. Формално управљање институтима заснивало се на начелима самоуправљања, удруженог рада, самоуправних заједница, самоуправних споразума, радничких синдиката²². И даље су били на снази називи као двострука тела државних надлежности – Савезни фонд за координацију научних делатности

¹⁷ Сарадници Института су били географи, антропогеографи и етнолози, касније се укључују и архитекте и социолози. С друге стране, у истраживачком ресору био је ангажован већи број спољних сарадника, тако да је 1948. године било ангажовано 29 истраживача на терену (Архив ЕИ САНУ, 1947, бр.14; 1948, бр.14).

¹⁸ „Беле површине“ назив за испитивање етнолошки неистражених области Србије.

¹⁹ Бележе се свега два случаја добијања отказа и напуштања посла из здравствених разлога.

²⁰ Промене научне политике на нивоу државе 1970. године, као радне установе, подразумевало је да се испуњавају одређени услови формирања Института као научне јединице (Закон о научним делатностима, чл. 31), а што је подразумевало да се потврди њен статус научне јединице САНУ, јер је у извесној мери од ње зависна (потврда избора директора, сагласност за избор научних сарадника, подношење годишњих извештаја (Архив, 137 1971).

²¹ Један број историјских аналитичара данас истичу да је радничко самоуправљање било утопија која је ауторитарној држави била потребна да би се створио привид демократског политичког система државе (Гудац и Ђорђевић 2000, 260). За Тодора Куљића, југословенско радничко самоуправљање заснивало се на једнопартијском систему, али на нижим нивоима је постојала демократија. Раднички савети су имали своју аутономију, али под надзором владајуће партије. <http://eipcp.net/transversal/0805/kuljic/sr>.

²² Доношењем Закона, увођење самоуправљања из 1950. године од 1963. прераста у самоуправљање радних људи.

(од 1968. године Савезни фонд²³ за финансирање научних делатности) и исти на републичком нивоу. Са позиција институтске организације, ради се о формалном испуњавању правила система и координације са структурама државне администрације, док се хијерархија и организација рада држала Академијиних пропозиција²⁴. Од краја седамдесетих година уводи се нова самоуправна јединица под називом „Збор радника“ која уједно представља главно тело одлучивања, док су научно веће и управни одбори остали Академијини статутарни облици власти (čl. 2, Uredba o Institutima SAN, Godišnjak LV, 1948, 5). Поред тога, седамдесетих година постојала је самоуправна радничка контрола и дисциплинска комисија (Sednice radne zajednice, Arhiv 168, 1978, 1979). Еквилибријум самоуправљања огледао се у ритуално - симболичком изјашњавању и расправама свих „радника“ Института, а одлуке су доносили челници и ауторитети Института (научно веће и управни одбор). У првим годинама, за власт Института као Академијиног производа најважнија је била *референтна хегемонија*, која се заснивала на етаблираним ауторитетима оснивача Српског етнографског зборника и Етнографског одбора при САНУ (Lukić Krstanović i Prelić 2016, 156). Наредних деценија извештаји и планови рада у оквиру пројеката Института достављали су се прво Комитету за научне установе (преименованом у Републичку заједницу за научни рад), потом Републичком секретаријату за науку, касније Министарству за науку, али истовремено и Одељењу друштвених наука САНУ. Па ипак, Академијине компетенције у контролисању и одређивању научних и универзитетских звања су се мењале у корист државних и универзитетских тела²⁵. Током времена, „помоћ“ Академије, односно Одељења друштвених наука, састојала се у симболичним прилозима за штампу публикација, рецензијама за редовне публикације, писању реферата за унапређење сарадника у научна звања и сл. (Izveštaj o radu 1990, Izveštaji o radu Instituta 1971 – 1993, Arhiv 147)²⁶. До 1991. године средњорочни планови и извештаји обилovali су позитивним оценама рада Етнографског института. Била су то времена када су сигурност посла и релативно поверење у научну *заједницу* успостављали привидну сигурност

²³ Фондови се од 1971. године претварају у самоуправне интересне заједнице на нивоу Савеза, Република и општина.

²⁴ Комитет за научне установе Универзитета и велике Школе народне Републике Србије, од седамдесетих се у актима Института спомиње под називом Републичка заједница за научни рад (Архив ЕИ САНУ бр.137, 1970).

²⁵ За више звања научни саветник предлози се достављају одељењима САН, а за асистенте и научне сараднике и стручне саветнике одлучује Институтска комисија председништва (Архив ЕИ САНУ, бр. 14, 1948, *Пленум Председништва Српске академије наука 3. 11. 1948*). Цветко Костић – стални научни сарадник ЕИ. Ц. Костић одбранио је докторску дисертацију у свечаној сали САН пред публиком. Био је сарадник за изучавање села САН (Архив ЕИ САНУ, бр. 40, 1953).

²⁶ Положај Института као самосталне институције, која је формално припадала САНУ, није био увек усклађена. На пример, године 1997. Председништво САНУ доноси одлуку да се коришћење просторија – сала на првом спрату – наплаћује (Архива бр. 277, 1997 – 1998).

опстојања и опстанка научног система. Заузврат, научна заједница је добровољно пристајала на *невидљиву присутност*.

Од 1991. године реторика и коментари о положају науке добијају све драматичнији призив „период оптерећен општим привредним падом у земљи, распадом јединственог југословенског тржишта, распадом економског и политичког система (...) (Godišnjak Srpske akademije nauka i umetnosti, ХСVІІІ, Београд, 1991, 1997). У време друштвене и политичке кризе и даље научне маргинализације све је мање улагања у науку, која већ 2012. године бележи драматичну цифру од 0.3% БДП и са сталним пројекцијама ка вишем, а испод 1% (Stanje nauke u Srbiji god. 2010–2012 2012, 5). Пред крај двадесетог века статус односно опстанак Института сведен је на ниво пуког преживљавања (хиперинфлаторни период), сналажења, али не и истраживачке хибернације²⁷. Траже се разни начини финансирања научних путовања (уз присутне визне режиме), научних скупова, теренских истраживања и публикавања институтских издања²⁸. За Етнографски институт / сараднике, као и за већину института хуманистичких наука, започиње драматична борба у неравноправном позиционирању непрофитабилних делатности. Научноистраживачки рад постаје државотворна и национална „ствар“ у коју се све мање улаже, а све више контролише уз мањак новца²⁹. Националистички популизам оличен у државним вођама и један број академика постављају у средиште националне програме као „историјске мисије“ (Srpska akademija nauka i umetnosti, Godišnjak ХСІІ 1986, 104). Фиксирајуће институтске структуре власти, лојалне званичној националној Академијиној политици, даље су одржавали *status quo* и наизглед ничим непромењен поредак, с тим што је номинализација пројеката постала у потпуности национално одређена: *Етнолошко проучавање исељеништва из Србије, Етничке и етнолошке одлике становништва Србије*, а од 1991. године још експлицитније – *Етнологија српског народа и Србије*.

Контрола научних квота на тржишту рада увећава се последње деценије, што су државна улагања у науку све мања. Избори, реизбори и остале обавезе са позиција радних учинака институтских сарадника, уместо на конкурентску борбу унутар научне бранше, усмеравају се на борбу са

²⁷ У Извештају из 1992. године је написано: „Финансирање из буџета Републике Србије преко Министарства за науку било је врло нередовно (Извештаји о раду Института 1971–1993, Архив 147, 1992).

²⁸ Током деведесетих и почетком 2000. године финансирање истраживања и институтских делатности било је реализовано захваљујући финансијским мрежама у невладиној сектору као што је *Отворено друштво*, потом инвестиције на регионалном и локалном нивоу (локалне самоуправе). Занимљиво је да су програми *Отвореног друштва* били у супротности са национално-државном идеологијом. Последњих година све је мање могућности оваквих облика финансирања, па се све опет враћа на државне конкурсе разних министарстава, секретаријата и локалних самоуправа.

²⁹ У периоду 2001–2002. године уводи се нова бирократска аналитика у виду MS Project, excel базе података и web упитника и др. Тржишна економија уводи и нове начине финансирања науке (Радојичић, 2007, 12).

структурама моћи (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Национални савет, матични научни одбори, Комисија за стицање научних звања и др.). Научни нормативни систем имплементира са влашћу и државно-националним интересима, губећи тиме независност одлучивања. Конкретније речено, политичка моћ финансирања јесте уједно и моћ одлучивања научних статуса и егзистенције. Кумулативност бирократије дешава се да би се решавали проблеми њеног вишка, а са циљем неопходности бирократског свезнања од којег зависи опстанак знања и егзистенције³⁰.

Конструкти колективитета и радни етос

У оквиру нормативног система издваја се модел репрезентативног колективитета, који је успостављао одређене интра- и интеррелације и положаје. Институт је постао референтни код, произведен је у монолитну целину и погодно поље у домену поређења и рангирања. Времена су се мењала, па је институтски колективитет конструисан у научно особље, самоуправљачки колектив, радне снаге, радну заједницу, научноистраживачку установу са одређеним уговорним задацима, именованим и шифрованим пројектима, истраживачким тимовима и радним групама. И као у свакој јавној и државној установи, ексклузивитет колектива је подразумевао јединственост, подобну колегијалност, лојалност засновану на прокламованим начелима институционалног функционисања.

Интерколективитет. Од првих година Института па надаље, позиционирање етнолога истраживача, етнолога службеника и етнолога руководиоца било је условљено распоредом и хијерархизацијом, формираним у програме – петогодишта, циклусе, задатке, пројекте³¹. Индивидуални рад, по форми, био је колективистички усмераван. Уз мање или веће пребацивање надлежности, ту се ствари нису много промениле до данас. Институционална лојалност је истовремено била и колективна и индивидуална оданост заједничким задацима и циљевима³². Хијерархизовани колективитет проистицао је из формалних научних тела, чији су чланови били према универзитетским, научним и Академијиним функцијама ранжирани, те

³⁰ Током 2016–2017. године, Етнографски институт је био директно укључен у статусну борбу (посебно института хуманистичких наука), која је произилазила из неравноправног бодовања истраживачког рада, регулисаног *Правилником о поступку и начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживача*.

³¹ У формалном распореду, Институт је од почетка био састављен од службеника (секретар и библиотекар) – углавном етнолога, стручних сарадника и истраживача у звањима асистената приправника, стипендиста, научних сарадника, виших научних сарадника и научних саветника.

³² Из Извештаја за 1959: „У наредном периоду Институт је поставио и задатак израда етнолошке монографије ‘Народи Југославије’. Овај посао је схваћен као колективни задатак позваних установа свих наших република. Етнографски институт преузеће сва проучавања у НР Србији“ (Архив бр. 84/б 1959); колективни рад у оквиру пројекта Етнолошки атлас народа Југославије и Етнолошки атлас Србије (1959. и 1960).

на тај начин представљали формалне групе управљања и одлучивања. Како су чланови тих тела били доктори наука са одређеним стажом, њихово груписање је представљало сениоратски тип ауторитета, у првим деценијама доследан смерницама које су зацртали референтни хегемони – утемељивачи етнологије. Данашње позиције у хијерархизацијама су потпуно другачије, те се положаји руковођења и доношења одлука заснивају на одабиру појединаца и њиховим способностима у оквиру административно - научног рада (некада мање или више од пет доктора наука – чланова научног већа, данас је замењено бројем од двадесет доктора наука – чланова научног већа, међу којима је већи број младих истраживача). Поредак заснован на вредновању (избор у звања) и пројектима (раније – тематским целинама) успостављао је посебне колективистичке конструкте (нормативна груписања према звањима) и пројекатска груписања према темама. Ауторитети су се градили на принципима научног угледа, али пре са управљачким статусом овлашћења. На први поглед, то се манифестовало хегемонијом³³ социополитичког знака за еквилибријум држава – наука, као општег добра. *Ја* производим оно што је јавно добро државе и науке, а не моја интелектуална својина; наука није *моје власништво већ њихово*, производ *нечијих моћи*³⁴. Са увођењем пројектских уговора, из године у годину усложњава се проверљивост, а маргинализује продуктивни квалитет³⁵. Пројекти као колективно добро улазе на тржиште рада, а од њихових евалуација зависи и опстанак истраживача. Други облик провере сарадника и рада Института спровођен је посредством Академијиних тела (Одељење друштвених наука), који су у исто време надгледали и проверавали рад не због тржишне функционалности, већ због симболичког покровитељства научног рада.

Сарадници Института су у прошлим деценијама подлежали вишеструким аршинима вредновања (Институтске комисије, Академијина тела и комисије министарства). Са позиција институтске организације, ради се, пре свега, о формалном испуњавању правила система и координације са структурама државне власти и политичког система. У периоду „самоуправљања“, млада етнологичка и приправница у Институту пролазила је кроз својеврсне колективне ритуалне преломе у домену институтске социјализације и способности: бити записничарка³⁶ на седницама зборова

³³ О Грамшијевој теорији хегемоније в. Podunavac (1993, 354–358).

³⁴ Седамдесетих година поступак за избор у научна звања био је регулисан Актом о избору у научно звање, које је подлегао сагласности комисије самоуправне интересне заједнице науке (Правна енциклопедија 1979, 761).

³⁵ Колективни уговори (1993), уговорне обавезе и провере базе података истраживача, како се наводи, били су редовни послови Министарства науке (*Извештаји Института 1997–1998*, Архива, бр. 277, 1998).

³⁶ Записничарска пракса је подразумевала фактографску интерпретацију (и до 10 куцаних страна), засновану на овладавању метабијурократским језиком, и пролазила је из провере и овере веродостојности. Приправничко извођење бијурократских радова било је понекад једнако и истраживачком раду. Данас се програмерска знања сматрају мерилом способности истраживача и улазница су у институционално *друштво*.

радника, обавезна присуства на седницама и састанцима, редовност долазака на посао, постепено укључивање у рад одређених комисија, чланица синдиката и свих потоњих акција (на пример цивилне заштите и солидарних акција). Сваки активизам Института мерио се „узором заједничких активности“ које су, уз већа или мања таласања, осигуравале баланс између дисциплине, неформалних дружења и индивидуално - пројектног пословања. Друштвени простор и време су вербализовани, стварајући посебне комуникативне вредности. Годинама се покушавало да се научни рад доведе у социјални поредак колективног радног времена. Научно време се изборило за свој флексибилни ентитет, омогућивши несметани избор, отворену зону деловања, изван директне контроле. Нормативни колективитет није се формирао у оквиру радног времена, као што је случај са многим јавним службама, пре би се рекло да је индивидуално друштвено време формирало институтско време. Посебан вид нормативног колектива испољавао се и у виду формалних седница које су имале конфротирајући или репрезентативни карактер. Конфронтације мишљења, на основу архивске грађе, показују да су у првим годинама у оквиру пленарних седница постојали сукоби мишљења и разилажења. Потом је следио период одржавања пленарних седница са рефератима и императивним коментарима. Последњих година сваки вид научних расправа је уступио место стварању *заједничких* холистичких стратегија, препознатих у бирократском положају истраживача, а који су неминовно упућивали на јединство колектива. Данас ће се колектив мерити заступништвом, а не само приступањем. Међуиндивидуална размена и сарадња маргинализовани су пред налетом бирократски ангажованог тоталитета. Бити члан неке државне комисије, савета, одбора, на манифестном нивоу јесте заступништво институције, а на другом, латентном нивоу, указује на лично доказивање, не за престиж, већ за пуко одбројавање оцењиваних функција.

У зони интерколективитета издвајам јукстапозицију универзитетско – институтско, обликовано дихотомијом ми – они, унутар етнолошке дисциплине. У ствари, етнолошка дисциплина је параван за друштвену стратификацију. Од 1947. године па до данас, кроз Институт је прошло преко сто сарадника (апроксимативно) који су регрутовани са Филозофског факултета, из сродних музеја и културних институција. Директно са Одељења за етнологију у Институту се запослило (краткорочно или дугорочно) око 50 етнолога у координацији препорука на релацији професори - ментори, представници власти (читај: министарства), академици, директори (управници Института). Између седамдесетих и деведесетих година бројчана стабилност се мерила пристизањем обично по два етнолога/етнолошкиња и на сваке две године, што је било усклађено и са бројем оних који су одлазили из Института. Институт је више карактерисала цикличност него трансфер људи. С друге стране, мали број научника је из Института одлазио у друге научне институције и факултете. Индикативно је да је за седамдесет година свега десетак етнолога прешло на Факултет и посветило се универзитетском раду и да су етнологи Института ретко били гостујући предавачи на универзитетима у земљи и иностранству. Институтски прираштај углавном је био диригован

од стране власти и руководећих кадрова (засигурно, финансијско - стратешким усмерењима власти ка циљу „подмлађивања науке“). С друге стране, поларизација између института и факултета из године у годину попримала је све више маха, позивајући се на нормативне клаузуле да су научноистраживачка звања виших научних сарадника и научних саветника и професора универзитета различите категорије, што је успоставило дугогодишњу баријеру ми – они. У Статуту Института је још из 1965. године постојала ставка о учествовању у организовању и извођењу наставе трећег степена (чл. 8, Арhив 115, 1965) Овај задати циљ се никад није реализовао. Дисбаланс између универзитетске и институтске политике је пре указивао на поларизацију између научне и универзитетске политике, која је уместо међузависности више тежиле супарништву на тржишту рада³⁷. Променом Закона о универзитету 2002. године (Законом из 1998. године универзитет је обележен потпуном ингеренцијом са влашћу), Универзитет добија аутономију, а држава се одриче управљачке функције. Оснивају се савети са акредитационим функцијама, усваја се интернационални закон о високом образовању (Болоњска декларација, 2005), факултети равноправно конкуришу за пројекте, постајући тиме главни актери научне и просветне моћи. Данас ни једним универзитетским актом ни актом САНУ, односно актом института, није регулисана могућност повезивања истраживачке и предавачко - академске делатности. Веза између факултета и института се заснивала (и данас се заснива) на разним функционалним партиципацијама (чланства у одборима, редакцијама, ређе менторства, удруживања у пројектима, теренски рад и др.).

Интраколективитет. Примарни колективистички конструкт и радни етос Института кроз протекле деценије произашао из етнографског примордијалног концепта истраживања, јесте теренски рад³⁸. Он се развијао у два правца: екипне једнакости и истраживачке стратификације на релацији *истраживачког* и *истраживаног*. Апотеоза *народног*³⁹ етнографа и одлазак „на терен и у народ”, те етнографског статутарног начела проучавања „нашег народа”, повезали су популистички и елитистички профил „обичног и базичног” и „одабраног и повлашћеног” истраживача - *теренца* (већ сам израз *у народ* указивао је на истраживачеву супремацију)⁴⁰. Велики теренски

³⁷ На пример, дебате и мишљење Академије о нацрту Закона о усмереном образовању 1986 (Godišnjak SANU, XCII за 1985, 577).

³⁸ О важности теренског рада видети Зборник радова који је приредила Милина Ивановић-Баришић (2012).

³⁹ Ништа ново нећу рећи, што већ нису писали Баузингер и други: реч је о преузимању термина *народ* и *народни* из романтичарског асортимана *Volkstum* у национални оквир онога што је замишљена и ничим променљива хомогеност, добра за употребу (в. Баузингер 2002, 15, 30, 35, 40). И сви потоњи називи и концепције пројеката Института остали су доследни базичном називу *народни*. Од деведесетих година трансфер *народни* у национално (*српско*) постаје транспарентнији и базичан.

⁴⁰ „Са првим скупом сарадничког особља 10. јуна 1947, одашиљањем екипа на терен и у народ одмах иза тога, уселењем у додељене просторије 20. септ. у згради Академије наука,

походи (сви заједно на терен и међу народ) и сакупљање обимне грађе остајали су под лупом емпиријског апсолутизма, који се дуги низ година држао искуственог модуса: сакупљање, систематизација и опис. У формалном смислу, терен је првих година производио екипне појединце према једнакости. Када је 1948. године Академијиним председништву послат списак ствари потребних за терен: двадесет пари гојзерица, исто толико руксага, шатора, теренских торбица, ћебади, чарапа, те конзерви са месом и др.–било је јасно да су *одабрани народни* истраживачи једнаки пред влашћу и „народом“. Темпорална вредност терена дуги низ година мерила се бројем проведених дана на терену као идеалтипски модел адаптивног успеха. Упоредјујући обим сакупљене грађе и број објављених радова, закључује се да су се истраживачи више посвећивали теренском раду него аналитичкој производњи⁴¹. Кумулативност грађе и теренска знања ишли су у прилог вредновању сакупљачко - систематизованог рада, док је аналитички процес пролазио често кроз дуже, понекад и дуготрајне фазе рада, више у виду елабората и јавног презентовања на пленарним састанцима, а потом објављивања⁴². У прве две деценије, теме теренског рада биле су строго усмераване и контролисане од стране руководилаца, а процедура је подразумевала да се грађа записана на фишама претвори у извештај са подробним описом истраживаног предмета, који је подразумевао што више *казивача* и насеља⁴³. Од седамдесетих година, и касније, терени се мере проблемским циљевима (промене, процеси, функције, симболизације, контексти), што је теренски колективизам усмерио на узајамне комуникације у груписању. Међусобна групна *дефамилијарност*⁴⁴ улази у нови проток идеја, теоријских продора, па тиме и начина како се приступа истраживањима. Уместо од куће до куће, мимикрија истраживаног *народног* се смешта на социјалне пунктове који за истраживачке трагаче постају жаришта података: кафане, продавнице, намерни или случајни сусрети и разговори на станицама, у аутобусима – и што је најважније – размена искустава. Овај вид теренског заједништва надовезује се на интерактивну и емпатијску мрежу повезивања,

отпочео је рад Института (Архива 14, 1947).“ У тим првим годинама однос етнолога и такозваних *самоуких* сакупљача грађе мењао је своје позиције у односу на предратно време, када није било школованих етнолога. Школовани етнологи преузимају примат рада и успостављају супремацију и контролу (пример: Дописница једног учитеља који тражи упутства за рад у свом крају, јер је самоуки сакупљач грађе (Архива 54, 1955).

⁴¹ 1948. године на терену је било чак 29 истраживача, а обрађено је 60 тема (Извештај, Архив 14, 1948).

⁴² Преглед библиографије радова Гласника и Зборника Етнографског института показује да је најмање било теоријских радова и аналитичких студија, а да су углавном доминирали дескриптивни текстови. (Bibliografija izdanja Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti 1947 – 2003“ 2003, 171–237).

⁴³ Одржавају се радни састанци у вези са припремама одласка на терен. Сваки истраживач усмено подноси реферат о детаљним резултатима својих испитивања „На основу задатка који ми је поставила Управа института, одабрала сам 12 сеоских насеља. Обрађивала сам три упитника Етнолошког атласа Југославије (пробни упитници)“ (Архив 56, 1960).

⁴⁴ Корисно је погледати рад Валентине Гулин Зрнић (2005).

засновану на међусобним афинитетима, интересовањима и вокацијама⁴⁵. Промена колективистичког курса ка групно - индивидуалном, преко терена и службовања, проистицао је и из научно - дискурзивних трендова и административних начела вредновања резултата, при чему временом теренски рад губи на вредносној скали научног рада, а објављени текстови постају једини меродавни параметри научног успеха. Ова промена ће умногоме персонализовати истраживачку праксу као збир пројекатских вредности. Терен се индивидуализује и групно деконструише на два начина: 1. Развој информационе технологије у потпуности је променио логистички код емпиријског рада, постајући и део кабинетског рада; 2. Терен пролази кроз мреже самоорганизовања, међусобног удруживања и самоиницијативне акције (имајући у виду и самофинансирања).

Истраживачки рад и етос јесу вид груписања у зони неформалних међуиндивидуалних односа. Проксимације и конфронтације проистичале су из преплитања односа, градећи културне и друштвене сцене унутар и изван *радног* поља. За разлику од конвенционалне и репрезентативне зоне колективитета која својим правилима погодује поретку, управљању и надгледању, у овој зони распршени односи успостављали су интеракције, улоге стварајући ортачке, пријатељске, колегијалне, али и сукобљене односе и несугласја. На релацији интерних институтских односа и групне емпатије постоји разлика, јер за „углед“ Института поверљивост одређених ситуација остаје као колективистички чин инситуционалне подобности и коректности, док индивидуална поверљивост остаје привржена несталном групном етосу, по цену разилажења. Друштвени код груписања није више ствар персоналног функционисања посредством статуса и улога, већ питање личних избора, који повезују етнолошки рад и свакодневице, истраживачко друштво и културу. Заједничко, особно и лично јесте онај степен ка индивидуализацији избора како живети рад и радити живот.

Индивидуализам

Улазак појединца на врата научног института са циљем модификовања статуса научника истраживача/истраживачице подразумевао је две опције: 1. укључивање у програме, пројекте по задатку, што је аутоматски успостављало скалу надлежности, обавеза и статуса 2. Успостављање научничке и истраживачке аутономије у изборима, начину рада, одлукама и реализацијама. Двоструки синдроми узорног и/или еманципованог научника и истраживача били су понекад у колизији, али су на нивоима компромиса у међуљудским односима усаглашавани, или се њима маневрисало на релацији личних и институтских интереса. Пристајање да се буде академски и административни објекат, а не субјекат, постајало је чин добровољног

⁴⁵ Популаризација терена међу етнолозима дуго је ишла на руку овековечењу етнолошке праксе, сигурности етнолошког сећања, осигурана истраживачевим животним искуством.

морања. Истраживачки профил заснивао се на усвојеним одлукама и самосталним иницијативама. Првих година институтског рада задаци и мотиви врвели су од разноврсности појава/тема територијално омеђаних, са једнообразним приступима⁴⁶. Појаве су се тематски отварале, а истраживачи су дуги низ година себе сматрали пионирима у откривању „непознатог – другог“. Било је довољно само их открити, за разлику од данас када се све зна, али се све мање разуме. Због тога, разноврсност и обимност тема од осамдесетих година двадесетог века уступа место концентрацији на контекстуалне и дискурзивне области које се истражују на дуже стазе према пројекатским циклусима. Тематско - истраживачка доследност омогућавала је да се истраживач профилише и препозна у домену две до три теме /области и тако маркира своје место на мапи истраживања појава/феномена. Од 1980. године иза националне пројекатске кулисе⁴⁷ започињу „субверзивни“ истраживачки дани као нека врста институтске контракултуре, препознате у антрополошким теоријским трендовима (Стросовом структурализму, Генеповим обредима прелаза, Мертоновом обрасцу функционалне анализе, Бартовој семиотици, Хебдицовој поткултурној теорији, Гарнеровој теорији друштвене драме и др.). На површину излазе истраживања урбаних простора, поткултура, етничке симболизације, семантике фолклора, женских студија, исказујући се посредством посебних истраживачких *заједништава*. Интелектуална еманципација изван круга *етаблираних етнолог* произилазила је из све већег интересовања за антрополошке теорије које су, захваљујући преданости и преводилачком ентузијазму, почеле читалачки и аналитички да круже, успостављајући посебне интеракције (у томе су највеће едукативни и образовни помак направиле преведене епохалне студије у издању едиције „Сазвежђа“, издавачке куће Просвета, а посебно „Библиотеке XX век“)⁴⁸. Појединачни одабири и груписања драматизовали су институтску свакодневицу у суочавањима, која се могу читати као сукоби мишљења између владајућих стереотипа, проглашеним „конзервативним“ струјама и еманципаторским преломима (чак се може говорити и о генерацијским преломима). Био је то већи искорак од формалних пројекатских задатака ка тематским аутономијама. Самостална истраживања провокативних тема,

⁴⁶ Године 1947. било је и до 60 тема: ношње, стари млинови, вукодлаци, мађије, племенска уређења, партизански фолклор, фолклор на радним акција у изградњи Новог Београда и аутопута, сеоска архитектура, о справама за наводњавање, урбанистички пројекти у вези са водоводом, електрификације, гусларство, преслице, колективно сточарење, домазетство.

⁴⁷ Називи пројеката: *Етнолошко проучавање исељеништва из Србије, Етничке и етнолошке одлике становништва Србије и Етнологија српског народа и Србије*. Истовремено треба погледати издања монографије (1991, 1992) и Гласник Етнографског института 1995. и 1997. године и видети да је у односу на стереотипе „народно = традиционално“ неколико радова ушло у критичко аналитичко поље (теме – политички фолклор и политички скупови).

⁴⁸ Иван Ковачевић сматра да је све до осамдесетих година у етнолошкој науци владало *стање хибернације*, које се састојало од сакупљања етнолошке грађе, насупрот експанзији антрополошких теорија од осамдесетих година (Ковачевић 2009, 12–13), које су произашле из све веће интелектуалне жеђи за новим сазнањима.

критички резони и другачији аналитички дискурси пробијали су се на институтску и јавну сцену. Инес Прица наглашава да се критички етнолог „довијао, неутрализирао, уравнотежавао“ (Ріса 2001, 79). Индивидуализам се кретао у границама институционалних прохтева, али ширећи се личним избором и међусобним повезивањем. Институтски *нови* индивидуализам тежио је интегрисаности, да би постао означен и означавајући у позиционирању, али је истовремено остављао довољно простора у независном опредељивању и деловању.

Са распадом социјалистичке Југославије етнологија/етнологи Етнографског института, као и у случају осталих бивших федералних јединица – уместо сарадње у оквиру савезних удружења (Етнологско друштво Југославије и др.)⁴⁹, улазе у ограђено и дистанцирајуће херметичко национално поље. Сужавајући свој простор деловања и представљања од деведесетих година под утицајем економских санкција и политичке нестабилности у земљи, Институт, у национално - програмском смислу, успоставља привид самодовљности. Ретке су биле презентације научноистраживачког рада на иностраним конференцијама, а међународна сарадња је сузила просторе деловања. У таквој сегментираној и оскудној научној репрезентацији није било места да се етнологија представи у домену нових научних трендова, или критичке рефлексивности. Истовремено, у тим узаврелим годинама поједини сарадници Института, као очевици и учесници догађаја, приземили су своја истраживања у контрадикторним и конфликтним свакодневицама, директно се суочавајући са актуелним догађајима (деведесетих година рађена су самоиницијативна истраживања политичких окупљања, јавних ритуала и догађаја, политички фолклор).

Док се истраживач индивидуализирао у садржајном домену истраживања, успевајући да створи мале аутономије, дотле је његова функционална индивидуализација пролазила много тежи пут. Научник у формату је само мењао своје корисничко име у распореду научних политика односно идеолошких и бирократских преименовања: бити *научни трудбеник*, *научни радник*, *научни службеник*, *институтско особље*, а потом *члан пројекта*, *категирија истраживача*, *научни кандидат*. Још од почетка педесетих година и наредних шездесет година, Институт постаје власништво етнолога, посебно етнологкиња. Категорија „истраживач“, „етнолог“ званично је неутралисала и упућивала на такозвану родну једнакост. Статуси и позиције запослених жена у Институту су указивали на њихову бројчану доминацију, али не увек и руководећу. Стање руководећег позиционирања променило се од 2002. године када су изабране директорка Института и председница Научног већа, а носиоци пројеката су руководилце. Академија наука и уметности је у том погледу била још ригиднија – ауторитети и власт остају у лику „академика“, као традиционално формираног модела

⁴⁹ Федерална национализација *Етнологског друштва Југославије* све време је посредством републичких етнологских деловања показивала одлике националних политика.

неприкосновености научног врха. Данас, у двадесет првом веку, доминација и власт је у рукама академика, без академикиња. У сврставању, ипак, треба бити обазрив: научне политике лако улазе у конструисање алтруистичког модела бриге за друге и бројчаних еквивалената – потенцирање младих истраживача, етнолога, жена, што скреће тему од оне суштинске – квалитета научности. Највећи проблем и даље остаје – ко о томе одлучује и како се пројектују критеријуми? Постоји још један проблем у вези са функционалним индивидуализмом. Све до почетка двехиљадите године, руководеће функције, посебно директорски посао, за већи број чланова институтског колектива био је депласиран и некористан у научноистраживачком вредновању. Томе у прилог иде и то што су директори Института били изван ове институције. Истраживање Бандића показује да је однос према руководећим позицијама више био „афективне природе, а не интелектуални производ“ (Bandić 2010, 135)⁵⁰. Одбојност да се буде на челу једне институције произилазио је из ставова да се не преузима никаква одговорност власти и ауторитета, што се гледало као ремећење интрагрупне лојалности и међуиндивидуалне емпатије. Бити на челу установе није доносило одређене привилегије, осим функционалне улоге. Промене научне политике, посебно од 2000. године, у правцу све већих руководећих компетенција и потенцирања бирократског угледа, успоставили су другачије односе и позиције појединаца у односу на колектив и шире друштвено - административне надлежности. Бирократски индивидуализам у лику колектива постаје носећи стуб сукоба међу улогама. На нивоу вредновања и компетенције, бирократизовани истраживачки рад је данас осамљен, самодовољан, понекад пасиван, јер нема када да се суочава са другим актерима, без ауторефлексивности и (само)критике или са оном дозом ироније која тежи сталним инверзијама. Када се комплетан рад појединца претвори у самоодбројавање у трци за квантитетом, онда се и индивидуални рад своди на самодовољност (парадокс је што се сваки ангажман у административним телима узима за квалитативну вредност рада, а сам истраживачки рад остаје на нивоу квантитативног вредновања)⁵¹. Стваралачки индивидуализам губи трку и са колективистичко - корпоративним супервизорима – (интер)националним листама вредновања, и са пројекатско финансирајућим листама. Истраживач/истраживачица остају сами на *импакт* листама, конкурсима, у индексним базама, и ту је почетак и крај њиховог индивидуализма⁵². Показало се да данас истраживачи и истраживачице нису

⁵⁰ Текст Душана Бандића „О избору директора у једној научној установи“ био је полазна основа мојих истраживања научних политика и истраживачких ентитета Етнографског института САНУ, схватајући да су се околности рада и људи у овој установи мењали и посебно функционисали.

⁵¹ Институска документација показује да се највећи број тачака на састанцима односи на кадровска питања (избори и реизбори у звања) и на дебате у вези са статусом истраживача у домену административних клаузула.

⁵² Да све није тако безнадежно говоре и појединачне акције у форми заједничког рада, засигурно отварајући могућности кооперативности. На пример: Марта Стојић Митровић (проучавање миграција и сарадња са невладиним сектором), Младена Прелић (проучавања Баната и суфинансирање Министарства културе и информисања), Срђан Радовић, Иван

инертни када је у питању њихов статус, јер се драма егзистенције одвија у њиховој кући. Ма како градио/ла свој професионално - животни пут, истраживачица/истраживач је то радио/ла онако како је то знао/ла, умео/ла, па стога се може говорити о модификацијама аутономија и суверенитета у процесима индивидуализације. За утеху је увек и изнова наглашавање људских права, интелектуалне својине и слобода деловања из антрополошког угла, односно, као што је Бошковић написао, инсистирање „на поштовању индивидуа као суштински слободних појединаца и кључних чинилаца сваке заједнице“ (Бошковић 2017, 18). Наравно, само под условом да та *слобода* рада не иде на штету институционалних поредака којима ова врста рада и припада.

Проблеми на дуге стазе

Иако још нисам постигла циљ да се суочим са личним истраживачким историјама, које тек отварају сва поља истраживачког субјективитета, у овом раду сам проблемски маркирала контекстуалне оквири у различитим периодима. Ауторефлексија је произашла из актуелног конструисања прошлости, што подразумева да свако наредно читање прошлости може имати одређене ревизије или даља преиспитивања. Сви чиниоци Института пролазили су ригидне и флексибилне могућности суочавања са стварностима. Зато је важан социокултурни оквир конструисаног сећања (нормативног или субјективног), који таложу искуства и интерпретације зарад научне покретљивости. Асман указује на различити спектар културе сећања и преклапања са политиком повести (Асман 2011, 357) – и настављам – кретања ка полемичкој научној прошлости и садашњости. Историјску ауторефлексијивност видим као пет начина обликовања и сучељавања научних субјективитета и објективитета: 1. Рутинизација смислених поредака и клизајућа индивидуална инвентивност; 2. Ефикасна учинковитост институционалног поретка и ефектност у постизању научничких циљева; 3. Детерминисан поредак и индивидуална агилност у зони предузимљивог и спретног активизма; 4. Конзистентност научног поретка и стална динамичност у зонама јавне видљивости; 5. Проверљивост у складу са институционалним стандардима и координирани рад на нивоу колегијалности. У констелацији снага на релацији Институт – друштво тешко је успоставити компромис или, најблаже речено, баланс између научникове улоге и личности. Бити научница и научник по мери друштва није само *ствар* сређивања за институционалне интересе (било да је то Академија наука и уметности, Етнографски институт, Министарство наука), већ он/она

Ђорђевић, (наменска истраживања Рома и сарадња са Уницефом), Гордана Благојевић (међународна сарадња са Универзитетом у Грчкој), Милош Рашић (проучавање дијаспоре и сарадња са Министарством иностраних послова), кооперативни рад на Лексикону *Антропологија и етнологија* у сарадњи са Службеним гласником (Гавриловић 2017), Мирјана Павловић, Александар Крел, Јадранка Ђорђевић Црнобрња и Сања Златановић – истраживања уз подршку локалних заједница.

функционишу по сопственој мери интереса, потреба и амбиција. То се показало у много случајева. Научна домишљатост и трезвеност показују да све институтске године и године њихових протагониста са много искустава остају у рукама сваког појединца, задовољног, разочараног и резигнираног оним што стварно јесте и оним што се очекује да јесте.

Литература

- Alaida, Asman. 2011. *Druga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bandić, Dušan. 2010. *Narodno pravoslavlje*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bauzinger, Herman. 2002. *Etnologija*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bibliografija izdanja Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti 1947–2003. 2003. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* knj. L–LI:171–237.
- Bourideu, Pierre. 1987. *Distincion: A social critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bošković, Aleksandar. 2017. „Individualizam u antropologiji“. U *Individualizam*, ur. Aleksandar Bošković i Suzana Ignjatović, 4–26. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Drobnjaković, Borivoje. 1958. „Na početku druge decenije rada Etnografskog instituta.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 7: 1–3.
- Gavrilović, Ljiljana, ur. 2017. *Mali leksikon srpske kulture. Etnologija i antropologija*. Beograd: Službeni glasnik – Etnografski institut SANU.
- Godišnjak SAN LIV. 1947. Beograd : Srpska akademija nauka.
- Gudac, Ž. i Đorđević, M. 2000. *Politička istorija XIX i XX veka, svetska i nacionalna*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Gulin Zrnčić, Valentina. 2005. „Domestic, One’s own and personal: auto-cultural defamiliarisation.“ *Narodna umjetnost* 42/1: 161–181.
- Ivanović-Barišić, Milina, ur. 2012. *Terenska istraživanja – poetika susreta*. Zbornik 27. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Kovačević, Ivan. 2009. „Modernizam i strukturalizam, Srpska etnologija/antropologija u poslednjoj četvrtini dvadesetog veka.“ U *Strukturalna antropologija danas. Tematski zbornik u čast Kloda Levi-Strosa*, 8–32. Beograd: Srpski geneološki centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Lukić Krstanović, Miroslava. 2012. „Ethnology of Socialism: New and Old Paradigms of Institute of Ethnography SASA.“ *Ethnologia Slovaca Et Slavica* vol. 35: 7–20.

- Lukić Krstanović, Miroslava i Prelić Mladena. 2016. „Jovan Cvijić, antropogeografska škola i naučne politike Etnografskog instituta SANU u periodu 1947–1990.“ U *Jovan Cvijić i srpska etnologija*, ur. Miloš Matić, Mladena Prelić, Marko Pišev, 149-184. Beograd: Etnografski muzej u Beogradu, Etnografski institut SANU, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Podunavac, Milan. 1993. „Hegemonija.“ U *Enciklopedija političke kulture*, 252–359. Beograd: Savremena administracija.
- Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije*. 1963. Beograd: Institut za izučavanje radničkog pokreta.
- Prica, Ines. 2001. *Mala europska etnologija*. Zagreb: Golden marketing.
- Prošić-Dvornić, Mirjana. 2008. „Serbian Village Culture: The Meeting Point of American Anthropology and Serbian Ethnology.“ In *Studying Peoples in the People's Democracies I. Socialist Era Anthropology in South-East Europe*, ed. Mihăilescu, V., Iliev, I. & Naumović. S, 353-381. Berlin: LIT Verlag - Dr.W.Hopf.
- Radojičić, Dragana, ur. 2005. *Etnologija i antropologija: stanje i perspektive*. Zbornik Etnografskog instituta SANU, 21. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Radojičić, Dragana. 2007. „Naučnoistraživačka delatnost Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LV (2): 9–16.
- Radovanović, Vojislav. 1952. „Etnografski institut SAN i njegov Glasnik.“ *Glasnik Etnografskog instituta SAN* I (1–2): XIII–XV.
- Rihtman Auguštin, Dunja i Aleksandra Muraj. 1998. „Prvih pedeset godina etnološke misli u Institutu.“ *Narodna umjetnost* 35(2): 103–124.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. 2008. „Institucije in produkcija etnološkoga znanja.“ U *Slike kulture nekad i sad*, ur. Zorica Divac, 65–79, Zbornik 24. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Urošević, Atanasije. 1973. „Razvoj i rad Etnografskog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti (1947–1972).“ *Glasnik Etnografskog instituta* XXI: 5–20.
- Zečević, Darinka. 1952. „Letopis Etnografskog instituta SAN (1947-1950).“ *Glasnik Etnografskog instituta SAN* I (1–2): 577–580.

Извори

- Arhiva Etnografskog instituta SANU, 1947–1980.
- Arhiva Etnografskog instituta SANU, 1997, 1998, 1999.
- Arhiva Etnografskog instituta SANU, 2002–2005.

⇐ Гласник Етнографског института САНУ LXVI (1); 11-32 ⇐

http://www.etno-institut.co.rs/cir/konf_okruglisto.php

Примљено / Received: 05. 02. 2018.

Прихваћено / Accepted: 11. 04. 2018.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /

главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Три пута годишње. - Друго издање на другом медијуму: Гласник
Етнографског института САНУ (Online) = ISSN 2334-8259

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS. SR-ID 15882242